

על חיים יהודיים בין מסורת לחידוש

מקורות הדת במעמקי המחשבה, בהסתכלות שלא ניתנה לביטוי, בתימהון בפני הפלא והמסתורין שלמעלה מכל השגה והבעה. מכאן שתחיית הדת לא תבוא אלא על ידי חידוש המבוכה הפנימית; על ידי ייסורי המחשבה העומדת בפני הטמיר והנעלם שבכל דבר ודבר, לרבות הטמיר והנעלם שבמחשבה עצמה.

האמונה היא לא קניין קבוע ותקוע, אלא הסתכלות, התרחשות, ראייה פנימית או הארה, רצוא ושוב. אין המאמין עומד במקומו, הוא תמיד עולה ויורד, מוצא ומאבד. חיים אנחנו על רגעים בודדים של אמונה שלמה. והחובה המוטלת עלינו היא לזכור את הרגעים היקרים האלה, לשמור אותם בלבנו ולקיים אותם במעשים שבכל יום ויום, במצוות ובתלמוד תורה.

הישן יתחדש והחדש יתקדש
(הרב אברהם יצחק הכהן קוק')

על חיים יהודיים בין מסורת לחידוש

מקורות הדת במעמקי המחשבה, בהסתכלות שלא ניתנה לביטוי, בתימהון בפני הפלא והמסתורין שלמעלה מכל השגה והבעה. מכאן שתחיית הדת לא תבוא אלא על ידי חידוש המבוכה הפנימית; על ידי ייסורי המחשבה העומדת בפני הטמיר והנעלם שבכל דבר ודבר, לרבות הטמיר והנעלם שבמחשבה עצמה.

האמונה היא לא קניין קבוע ותקוע, אלא הסתכלות, התרחשות, ראייה פנימית או הארה, רצוא ושוב. אין המאמין עומד במקומו, הוא תמיד עולה ויורד, מוצא ומאבד. חיים אנחנו על רגעים בודדים של אמונה שלמה. והחובה המוטלת עלינו היא לזכור את הרגעים היקרים האלה, לשמור אותם בלבנו ולקיים אותם במעשים שבכל יום ויום, במצוות ובתלמוד תורה.

5	 השקפה
8	 שתלתם ניגונים בי אמי ואבי: מהי מסורת?
9	 מסורת וחדוש
10	 אלה תולדות: על מקומה של ההיסטוריה
12	 וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת: התגלות
14	 עַץ-חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ: תורה
15	 אלו ואלו דברי אלהים חיים: פלורליזם יהודי
17	 מִה טֹבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב: משפחה, קהילה וכלל ישראל
19	 קפיצה של עשייה: מצווה, אגדה והלכה
23	 רַבָּה אֲמוּנָתְךָ: תפילה
24	 תעודה וייעוד: ציון
26	 סיום
28	 הערות
30	 תקציר מושגים

בחברת צנועה זו אבקש לשרטט השקפה, היא השקפתה של התנועה המסורתית. תנועה שאיננה מטרה בפני עצמה, ובבוא היום לא יהיה בה עוד צורך, אלא תהיה זו התכנסות רוחנית, קהילתית וחברתית של יהודים ויהודיות העוסקים בחיפוש אחר שערים למורשת, בזמן שהשער הנתון לנו במרחב הציבורי אינו מספק את הדור והשעה. תנועת המחפשים גדולה ומגוונת ובה אנשים מבתי גידול שונים, חילונים, מסורתיים, אורתודוקסים, ובעיקר כל מה שבאמצע. רבים מהם אינם חיים עוד בכפוף להגדרות או בחיפוש אחריהן, אלא בחיפוש פנימי אחר מהות ומשמעות. כל אחד ואחת ואישיותם המיוחדת, עושים את דרכם אל עבר בית תרבותי ורוחני, בתנועת לך-לך קדומה הנמשכת מאבי האומה, אברהם העברי ההולך, ועד אלינו.

אני עצמי גדלתי בעולמה של האורתודוקסיה המודרנית בירושלים, שהעניק לי היכרות אינטימית עם מורשת ישראל ונטע בי אמון בכח החיים שבה. כבר כילדה, הרגשתי בפער הולך וגדל בין ההשראה העולה מן הלימוד לריאליה היהודית בישראל. המסורת שלמדתי נראתה לי גמישה וחכמה בהרבה מהאופן בו התעצבה במציאות. עם הזמן הבנתי שלא אוכל עוד להישאר בחברה בה גדלתי ויצאתי לחפש. העולם החילוני, על העושר התרבותי שבו, כתביהם של מנהיגי הציונות והספרות העברית מאז ועד ימינו, הפכו לחלק חשוב מחיי. אבל לא מצאתי בהם בית רוחני עם עוגנים מספיקים בחיי היומיום ובעיקר לא מצאתי חיי קהילה. המילה קונסרבטיבי לא אמרה לי אז דבר. לא הכרתי אפשרות אחרת על הרצף שבין האורתודוקסיה לחילוניות, כי לא היה אז רצף. בין השתיים היתה תהום ואני נותרתי לבדי, מחפשת בית לחיים יהודיים שאוכל לחיות כפי שאני, ללא מסכות, ללא שפה של איסור והיתר אלא מתוך חירות, תבונה, השראה ומחויבות של אדם שנברא בצלם. בהפתעה הובילו אותי החיים לפתחה של תנועה רעיונית שלא הכרתי, אבל משפגשתי בה הרגשתי שהנה יש מקום בעולם בו נמשכת תנועת הרוח והחיים החז"לית. אהבתי את הלימוד המעמיק, היושרה, המורכבות והמחויבות לעשייה. ובעיקר אהבתי את כוח המתנוות והאומץ הרוחני שבה, שהזכירו לי את הסבים והסבתות, מן הצד האשכנזי ומן המרוקאי. כך הגעתי לתנועה המסורתית.

התנועה המסורתית, אשר צמחה באירופה של המאה התשע-עשרה לצד התנועה האורתודוקסית והתנועה הרפורמית כתגובה להשכלה ולאמנסיפציה, היא תנועת אמצע. מייסדה הרעיוני, הרב זכריה פרנקל, תלמיד חכם שבא ממשפחת רבנים מפראג ושימש במהלך חייו כרב קהילות בגרמניה וכראש בית המדרש לרבנים בברסלאן, העמיד תגובה מתונה למודרנה אל מול שתי תגובות קיצון: מחד, תגובתה של תנועת הרפורמה, שביקשה להשתלב בחברה הכללית באופן מירבי באמצעות תיקונים בדת ולמען כך ויתרה על שפה וסמלים מרכזיים בחיי העם; מאידך, תגובתה של התנועה האורתודוקסית, שביקשה להקפיא את היהודי מפני שינויי הזמן מתוך חרדה שייטמע

בחברה הכללית ויאבד את ייחודו. הרב פרנקל ביקש לסלול דרך אמצע בין שתיים אלה, ובכך ראה את עצמו כממשיך דרכם של חז"ל וחכמי העם לאורך הדורות, אשר ידעו תמיד לנתב את תורת ישראל בין מסורת לחידוש.

במחצית השנייה של המאה ה-19 נדד מרכז הכובד של רעיון שימור המתינות היהודית בעולם המודרני לארצות הברית. בראשית המאה ה-20 הוקם בניו יורק מוסד תורני בשם הסמינר התאולוגי היהודי בו לימדו רבנים ומלומדים יהודים מן השורה הראשונה על פי השקפה זאת. רבים מן המורים והתלמידים צמחו בעולם האורתודוקסי, היו שיועדו להיות בו אדמו"רים וראשי קהילות, אך הם זיהו בעולם האורתודוקסי קיפאון לא טבעי למורשת וביקשו להשיב את דרך האמצע לדורם. המוני מהגרים יהודים, אשר הגיעו בגלי ההגירה הגדולים מאירופה, בחרו להצטרף לקהילות התנועה הקונסרבטיבית בשל מתינותה. כך הפך הסמינר למוסד תורני ואקדמי החשוב ביותר לחקר חכמת ישראל, אשר בו לימדו והסמיכו עם השנים מאות רבנים; וכך נעשתה התנועה הקונסרבטיבית לתנועה הגדולה בצפון אמריקה מבין הזרמים היהודיים השונים. ראשי התנועה ייסדו רשת קהילות, בתי ספר, מפעל מחנות קיץ, תנועת נוער, בתי מדרש להכשרת רבנים ומחנכים, קהילות ברחבי העולם ותכניות רבות במדינת ישראל, כל אלה על פי השקפתה המתונה והמגוונת.

חלוצת הקהילות המסורתיות בישראל היתה קהילת "אמת ואמונה", שנוסדה בשנת 1936 בירושלים על ידי יהודים מגרמניה. פעלו בה, למשל, עקיבא ארנסט סימון ומרדכי מרטין בובר. לאחר מלחמת ששת הימים עלתה קבוצת רבנים קונסרבטיביים ארצה כדי ליטול חלק בבניין המולדת. הם ייסדו את הקהילות הראשונות ברחבי הארץ, ובשנת 1979 הקימו את התנועה בשמה העברי, התנועה המסורתית. מאז קמו והצטרפו לתנועה קהילות רבות, וכיום היא מונה עשרות אלפי חברות וחברים ישראלים, קהילות וחבורות, תנועת נוער ותנועת סטודנטים, בית מדרש לרבנים, מפעלי חסד וצדק חברתי. התנועה המסורתית – שהיתה אשכנזית בלידתה – מצאה בישראל שפה משותפת עם מורשת יהודי ארצות המזרח שלא יראה גם היא מפני המודרנה ולא איבדה את מתינותה; כן מצאה שפה משותפת עם יהודים חילוניים שראו בתחיית המורשת חלק חשוב ממפעל ההגשמה הציוני בזמן הזה.

יש הטוענים שהתנועה המסורתית היא נטע זר לתרבות הישראלית. נכון שאותם רבנים שעלו ארצה ניכרו במבטאם, אך הישראליות עצמה היא תורה הנאספת מרחבי תבל: מרוקו, פולין, אתיופיה, רוסיה ועוד. תורת גדולי ישראל, בכל שפה בה נכתבה, ביקשה לצלוח ביום מן הימים את הדרך ממקום גידולה אל מחוז כיסופיו של העם. וכך קרה, שעם התקבץ העם, נתקבצה תורתו מכל קצווי תבל. כך צלחה תורת הרב אברהם יהושע השל, לדוגמה, את המרחק מניו יורק אל לב הלומד היהודי שבארץ ישראל. אותם רבנים עלו אולי עם מבטאם, אך תורת רבותיהם נכנסה אל הנפש והעמידה תלמידים שנולדו בארץ ומשמשים היום בהנהגה בישראל.

לסיום, בהיותה תנועת אמצע מתאפיינת התנועה המסורתית בקשת של דעות בכל אחד מן הנושאים. חוברת זו נכתבת מתוך השקפתי שלי. כנדרש בחוברת קצרה, נכתבו הדברים בתמציתיות. תקוותי היא שתהיה זו הזמנה להעמקה הולכת ונמשכת בגוונים כולם.

אני מבקשת להודות מעומק לבי למורי ורבותיי, הרב מיכאל גרץ והרב אהרן גורדון טאקר, על שהעירו, הפנו והוסיפו מעומק ידיעותיהם ומחכמתם לכתיבת דברים אלה.

את החוברת אני מקדישה לסבבי וסבתותיי. החזן אלפונס שרף וחווה-מרים לבית ליפשיץ ז"ל, הגבאי יעיש בוסקילה עליו השלום וזרי לבית גבאי תיבדל לחיים ארוכים, אשר עלו ארצה מתוך כיסופים קדומים שנמסרו עד אליהם ובנו בה בעשר אצבעות ובלב פתוח חיי משפחה מלאי חסד וחכמה. נעם הליכותיהם ודיבורם העדין והמתון מנחים את חיי, ולוואי ואהיה ראויה למסירתם.

תמר אלעד-אפלבוים
ציון. קהילה ארצישראלית
ירושלים

מִשֶּׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמִסֵּרָה לַיהוֹשֻׁעַ,
וַיהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים וְזִקְנִים לְנָבִיאִים,
וְנָבִיאִים מִסֵּרָה לְאַנְשֵׁי כְנָסֶת הַגְּדֹלָה.
(מסכת אבות א, א)

תמונה זאת, של עם המעביר את מורשתו מדור אחד לזה הבא אחריו, היא מתמונות היסוד מלאות ההוד של העם היהודי. בכל דור היה מי שקיבל ובכל דור קם מי שימסור הלאה. בתווך, אוצרו של עם. לא דבר שבחומר, אלא אוצר רעיוני המועבר מתוך מחויבות ורטט בתוך ובין משפחות, בין חכמים וקהילות, על רקע תפאורה היסטורית ארוכה של ממלכות ושליטים שהביאו על העם היהודי ימי סבל ויאוש או ימי עדנה, בארץ ישראל ובתפוצה. באלה גם באלה נמשכה מלאכת המסירה. הורים לילדים, מורים לתלמידים, בגלוי ובסתר, בבתי עם ובבתי-מדרש, איש על משאו התורני וחידושו, כפי כוח השגתו וכאשר תדבנו רוח, רחש העם מוסרים ונמסרים, אוחזים כולם באוצר זה שאין לו שיעור, ושמו "מסורת".

שתלתם נגונים בי אמי ואבי

מסורת. מה היא? ממה היא מורכבת? מה נשאו דורות ויחידים והעבירו הלאה עד לכאן? יש שמנסים לתת תשובה אחת לשאלה. אבל הניסיון לתת תשובה כזו משטח את החיוניות הכבירה שאפיינה את מלאכת המסירה ומאבד את היכולת לזהות את נקודות החוסן ההכרחיות לה. לעומת זאת, ניתן להבחין בכמה עוגנים מרכזיים ששימשו שערים למעורבות העם בשימור המורשת. שערים אלה הרכיבו יחד מערכת פעילות יוצאת דופן בהיקפה ועמידותה: אמונה ותורה, הגות וחקיקה, מולדת ושפה, משפחה וקהילה. כל אלה יצרו שילוב ייחודי בין רעיון רוחני נשגב, מערכת לימוד תוססת, פרקטיקה יומיומית, גורל משותף ושפת ייעוד משותפת. כל עוגן היה שער למעורבות ולהשתתפות פעילה בתנועת מסירה שלא היתה תנועה של אליטה מצומצמת, אלא תנועה לאומית עממית רחבה. לצד מנהיגי העם, בכל דור נטלו משפחות וקהילות חלק מרכזי בקיומה ועיצבו אותה ואת תודעת האומה מתוך חוויה אישית ולאומית של ברית ושותפות. כך, מעבר לגבולי זמנים ומקומות, נשתלו ניגונים-עוגנים אלה, על התפתחויותיהם ועל הזיקות שביניהם, בצאצאי הדור הבא. מכשירים אותם לצמח ולהיות מנמסרים למוסרים, מתלמידים למורים, כדי שיוכלו ליטול את תפקידם בשרשרת הדורות ולהעביר הלאה אף הם את ניגוני עמם בשפת הדור המיוחדת להם.

מסורת וחידוש

מעולם כללה מלאכת המסירה את השניים האלה, מסורת וחידוש. בזה היה כוחה. מורי העם היו אלה שידעו להעריך את המסורת, כלומר את תוכן ומלאכת המסירה, על ידי כך שפינו בעולמם הפנימי מקום ללמוד וללמד את הקולות שקדמו להם. הם הבינו שהכוח היוצר של האדם היהודי אינו דבר כשלעצמו, אלא תוצאת צָבֵר שאין לו שיעור ועל גבי צבר זה הוא נסמך. יחד עם זאת, לא דומה היתה מסירתו של חכם מימי הבית השני למסירת גאון בבלי מן המאה התשיעית לספירה. לא דומה היתה מסירת תלמידת חכמים או שוחטת באיטליה בתקופת הרנסאנס למסירת אשה משכילה בגרמניה של המאה התשע-עשרה. ולא היתה דומה מסירת שניים בני דור אחד. הלל ושמאי. רבי ישמעאל ורבי עקיבא. רב ושמואל. רבי יוחנן וריש לקיש. אבוי ורבא. כל הוגה גדול הטביע חותם המיוחד לו, כל דור הטביע חותם משלו בהתאם לאתגריו ומציאותו.

כוח החידוש היה חלק בלתי נפרד מן המסורת. הוא זה שאיפשר את העברתה והתקיימותה בזכות הרלוונטיות שנמצאה בה בכל דור ובזכות הרושם הכביר שעובדה זו תפסה בלב העם. כך חידש רבן יוחנן בן זכאי תשע תקנות לדורו בשנים שאחר חורבן בית שני, כגון נטילת לולב במשך שבעה ימים זכר למקדש כנהוג עד היום, כשקודם לכן נטלו מחוץ למקדש יום אחד בלבד. כך חידש רבי יהודה הנשיא וערך את המשנה למרות שהיה בכך שינוי של ממש, "ולמה עשה רבנו הקדוש כך, ולא הניח הדבר כמות שהיה - לפי שראה שהתלמידים מתמעטין והולכין.... חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם, כדי שילמדוהו במהרה ולא יישכח" (רמב"ם, הקדמה למשנה תורה). כך בתקנה המיוחדת לרבינו גרשום, שאסרה לישא שתי נשים, ונהוגה עד היום. כך בתפילת כל נדרי, שלמרות התנגדותם של גדולי חכמים התפשטה באשכנז של המאה השתים-עשרה ונתקבלה ונהוגה עד היום. כך בנוסח קבלת השבת שעיצבו מקובלי צפת ונהוג עד היום. כל חידוש לזמנו הפך מסורת, עד כדי כך שכמה דורות לאחר מעשה קשה היה לזהות אותו ככזה. היו חידושים שצמחו מחוויה דתית המיוחדת לדור, היו שצמחו מתוך שיקול מוסרי שהיה נחוץ לדור. כל עוד נוסחו מתוך תיבת התהודה הלאומית ואלוהי, הפכו כעבור זמן קצר לחלק בלתי נפרד מן האוצר היהודי.

אבל האוצר היהודי כלל בתוכו יותר. במהלך תולדותיו, ובייחוד באלפיים שנות גלות העם, התאפיינה מורשת ישראל גם ביכולת לזהות הישגים תרבותיים-רוחניים גדולים בעמים אחרים. ביכולת לראות כי גם בהם קיימת כמיהת מעמקים אל הנשגב שהצמיחה אפשרויות אנושיות חדשות בשדה המדע והמחשבה, ועל כן במציאת דרך לשלב גם את אלה באוצרה. כך, למשל, מסר הלל מסורת שבע מידות שהתורה נדרשת בהן בהשראת התרבות היוונית-רומית, או הרמב"ם את המחשבה האריסטוטלית כתשתית רעיונית לספרו ההגותי "מורה הנבוכים". המנהיגים הגדולים של העם היהודי היו מעורים בתרבות הכללית של ימיהם ומצאו דרך להכניס את פסגת היצירה של תקופתם לארגז הכלים היהודי.

"האם היהדות מאפשרת שינויים בצורותיה הדתיות? האם היא מחשיבה את כל צורותיה כנצחיות או האם ניתן לשנותן?" – שאל הרב זכריה פרנקל, אביה הרעיוני של התנועה הקונסרבטיבית, בשנת 1845 והשיב – "... יהדות בהחלט מאפשרת שינוי, באמצעות פרשנות שינוי חכמים את פשט המקרא; כך עשו ממשיכיהם גם ביחס למשנה וחכמי הדור שלאחר התלמוד לתלמוד. פרשנויות אלה כולן לא נועדו להיות השערות עקרות. הן התייחסו לאורחות החיים והעניקו צורות חדשות לצווי האמת הכללית. הודות להם, השיגה היהדות יציבות ונמנעה מהתנכרות על רקע תנאי הזמן לאורך הדורות.... לא בכדי הוכרז כיום חג אותו יום בו גברו פרושים על הצדוקים כשהכריעו שאין לקרוא את הפסוק "עֵין פֶּחַת עֵין שֵׁן פֶּחַת שֵׁן" כפשוטו, אלא שנועד להורות כי יש לקבוע פיצוי כספי ההולם נזק שכזה (מגילת תענית פ"ד). היה זה ניצחון לא בשל הפרשנות ההומאנית שהוצגה, אלא בעיקר כיוון שפרשנות זאת הובילה לייסוד העיקרון שלשון החוק המקראית אינה חד משמעית אלא על הרוח להחיות את החוק ולהעלותו למעמד נשגב הראוי להיות נורמה ליצור האנושי אשר נאצל מרוח זו"³.

מנהיגיו הגדולים של העם היהודי היו אלה שנשאו מחויבות כפולה: לקבל את גרעיני עץ החיים ולהכשיר את הקרקע לקליטתם בזמן הזה. תהליך המסירה לווה ביראת קודש. כל דור הכיר בחובתו להכשיר אנשים שיכירו לעומק ולרוחב את ההיקף הבלתי נתפס, ההולך וגדל, של המסירה. אך על מנת שתיענה לשאלות הדור כראוי לקומתה הרוחנית, התאפיינה המסירה במלאכת חידוש שכללה גם אימוץ מן החוויה האנושית הכללית את המיטב שברוח האדם. אותם מנהיגים נדרשו ללב מבין ופתוח, פרגמטיזם וגמישות, אומץ ויצירתיות כדי לבנות קומה נוספת ממעמקיה עתירי ההשראה והניסיון של תורת ישראל אל שאלותיו וגילוייו הייחודיים של דורם.

אלה תולדת: על מקומה של ההיסטוריה

יש שמציירים את מפעל המסירה כתמונה שמחוץ לזמן, מחוץ להיסטוריה. השקפה זו מדגישה כי עם ישראל הוא עם החי לצד ואולי למרות ההיסטוריה, בזכות מערכת ערכים וחוקים מקודשת המחסנת אותו מפני מהמורות הזמן. על פי תפיסה זו עם ישראל חי בתדר ייחודי לעצמו, תדר נצחי ומקודש, בזמן ששאר האנושות חיה בתדר היסטורי חולף שאיננו בר-קיימא. כלומר, ההיסטוריה אינה רלוונטית לעם היהודי ואפילו מהווה איום לתדר המיוחד לו, על כן יש להירתע ממנה ומהשפעותיה ככל הניתן ולוודא שמפעל המסירה לא יושפע משינויי עתים וכל הכרוך בהם. יש קסם רב בתפיסה מעין זו בייחוד עבור עם שחוה סבל רב משך ההיסטוריה ומבקש להבין מה השאיר אותו בכל זאת בעולם ואיך יוכל לדאוג להישארות צאצאיו. קסם יש, אולי, אלא שזאת טעות.

ספר הספרים של מסורת ישראל נפתח בהתייחסות אל ההיסטוריה דווקא: "פְּרָאשִׁית פְּרָא אֱלֹהִים", "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם"; סיפור בריאת העולם והאדם הוא הפתיח לתורת ישראל. ממנו ממשיכה התורה אל סיפור התהוותה של משפחה, התהוות עם, שופטיו, מלכיו ונביאיו. כל אלה מבהירים ללומד שהאדם היהודי לא נולד אלא על מנת ליטול חלק פעיל בהיסטוריה. או במלים אחרות: היסטוריה היא הפלטפורמה האנושית המרכזית לשיחה עם הנצח. בלי היסטוריה אין משמעות למושגים מרכזיים בתודעת העם היהודי כמו חורבן, תקומה וגאולה. כל אלה עומדים על רצף המפגש שבין אדם ועם יהודיים ובין המציאות העולמית, וניתוק העם ומורשתו מאלה כמוהו כניתוק עוֹבֵר מחבל הטבור. אם יפקיר העם היהודי את ההיסטוריה הרי שהפקיר את השיחה עם הנצח, וממילא המציאות האנושית כולה תאבד. אלהים מתגלה לאדם דרך ההיסטוריה, מבקש פני אדם דרכה. אדם ועם פונים אל המסתורין מכוחה.

"הדבר החשוב ביותר ליהודי" - כתב בשנת 1896 הרב פרופ' שניאור זלמן שכתר, חוקר הגניזה הקאהירית, הנגיד השני של הסמינר היהודי תאולוגי ומייסדה העיקרי של התנועה הקונסרבטיבית בצפון אמריקה, אשר חזר וטען שהוא אינו יוצר תנועה חדשה כי אם מחייה את התנועה הקדומה של המסורת היהודית - "הדבר החשוב ביותר ליהודי איננו התורה שנתגלתה, כי אם התורה כפי שהיא חוזרת על עצמה בהיסטוריה, או במלים אחרות, כפי שהיא מתפרשת על ידי המסורת.... פירוש המקרא, או מלאכת הפרשנות המתחדשת שלו, הוא בעיקר תוצאה של השפעות היסטוריות משתנות, יוצא אפוא שמרכז הסמכות מועבר מן המקרא אל איזה גוף חי, אשר כתוצאה ממגעו עם השאיפות האידיאליות והצרכים הדתיים של התקופה, מסוגל יותר לקבוע את טיבה של הפרשנות המתחדשת. ברם, גוף חי זה אינו מוצג על ידי חלק מסוים של האומה או רבנות רשמית כלשהי, אלא על ידי המצפון הקיבוצי של 'כלל ישראל'.... גוף זה, העד היחיד לעבר... חייב גם הוא לשמור על סמכותו כמדריך האמיתי היחיד להווה ולעתיד."⁴

חכמי העם לדורותיהם היו קשובים באופן עמוק לתקופתם, ולכן נעתרו לאתגרי דורם וחידשו מתוך שפת המסירה. הם עשו זאת משום שההיסטוריה היתה בעיניהם עדות לקיומה של השיחה עם הנשגב, אפילו ברגעים איומים של ליקוי מאורות בהם הסתירו אלהים או אדם את פניהם, הם הכירו בהכרחיותה. אך מעל לכל, הם עשו זאת משום שהם תפסו את ייעודה של מורשת ישראל כיעוד כלל-אנושי וככזה, מוכרחים היו להכיר את הקהילה האנושית ולהיות מעורבים בה באופן חיובי. תולדות עם ועולם הם המצע המרכזי עליו פועלת המסורת היהודית, עמידותה ותודעת השליחות העמוקה שלה תלויות בהכרה בערכה של ההיסטוריה ובהיענות לאתגריה המיוחדים שבכל דור.

וכל העם ראים את הקולות: התגלות

ההיסטוריה היא המצע. אבל חוויה ייחודית שהתרחשה על גבי מצע זה היא שעוררה עם שלם לשאת מורשת אדירים לאורך פיתולי הסיפור האנושי בהתמדה ובעיקשות: **התגלות**. מכח חוויה זו של הדיבור האלהי עם האדם דרך חרכי המציאות, ומכוח יכולת האדם לשמוע את המסתורין הדובר אליו מבעד לה, העמידה מורשת ישראל את השיחה עם אלהי עולם כתשתית לקיומה.

התורה מתארת את האבות והאמהות של האומה שומעים את קול האלהים בחללו של עולם ונענים לו, איש ואשה מכוח אישיותם המיוחדת. היענותם על גווניה היא שמשרטטת את סיפור התהוותן של המשפחה והאומה היהודית. כתיבי הקודש ממשיכים ומתארים את מנהיגי העם, שופטיו, מלכיו ונביאיו דרך הקשבתם או התעלמותם מן המפגש עם הנשגב. אך חוויה אחת היא שעיצבה יותר מכל את רוחו של העם היהודי, היא התגלות סיני. כיוון ששם, לא אדם אחד פגש במסתורין, אלא קהל שלם שמע ונענה יחדיו. רגע זה, בו עם שלם עמד על גדות המסתורין והכיר בדיבור האלהי, הוא החוויה המכוננת של העם היהודי. סמכות מסירתו נגזרת מתוכה ומכשירה את צאצאי העם לאורך דורות להיות גם הם משתתפים ברגע זה, הנמשך והולך תמיד.

השקפה זו של התגלות נמשכת התנסחה באופנים שונים על ידי חכמים. כך, לדוגמה, במסכת מכות: "דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה.... בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב, ד) 'וְצִדִּיק בְּאַמוֹנָתוֹ יִחְיֶה' (בבלי, מכות כד ע"א)". "מורי ורבי, הרב פרופ' השל" - כתב הרב מיכאל גרץ - "טען שהמילה 'אמונה' במקרא מתארת בראש ובראשונה את האלהים. לכן, ר' נחמן בר יצחק (שבחר בפסוק 'וְצִדִּיק בְּאַמוֹנָתוֹ יִחְיֶה' כמצווה החשובה ביותר) התכוון לזה: האדם הצדיק יחיה בתוך, או באמצעות, אמונתו של האלוהים. במלים אחרות, העיקרון שעל פיו אנו מבקרים ומתקנים את הדרך בה אנו מיישמים את התורה הוא לא יותר ולא פחות מאשר מערכת האמונה של הקדוש ברוך הוא. העיקרון הזה תוחם את התודעה הדתית בראש ובראשונה באלהים, באמונתו, ולא בתורה או במצוות בלבד. יוצא מזה שחלק בלתי נפרד והכרחי של החיים היהודיים הדתיים הוא חיפוש מתמיד אחר אמונתו של הקב"ה, כשתיאולוגיה ביהדות מתכוונת לזה"⁵.

מורי הרוח של התנועה המסורתית, ובלט בכך מכולם הרב אברהם יהושע השל, ראו בהתגלות חוויה יסודית, תהליך הולך ונמשך בתולדות ישראל, שלא פסק מעולם. בשונה מאחת העמדות החז"ליות, שהפכה שגורה מאד בדורנו, הגורסת שנבואה פסקה מן העולם מאז החורבן (ואם ניתנה - ניתנה לשוטים), שורטטה אפשרות אחרת במחשבת חז"ל ולאורך הדורות. על פי אפשרות זו, האלהות מגלה את

נוכחותה לאורך ההיסטוריה ומופעי-אלהים הם חוויה בלתי נפרדת מן המסורת היהודית. מכאן, שמקומו של הנביא לא נפקד ממלאכת המסירה והוא חלק בלתי נפרד מגלריית המנהיגים היהודיים. אישיותו של הנביא חשה בחדות מיוחדת את קלקולי הדור והשלכותיהם על ההיסטוריה ומשרטטת את הדברים לעם המבקש בדרך כלל להתעלם מן הסכנה העתידה לבוא בהיאחזו באיזה "יש" מדומה. אלא שהנביא, מתוך מצוקות התקופה, שומע את הקול האלהי הדובר אל האדם ומנסח בהשראתו תוכן אנושי שמטרתו לחולל תמורה מתקנת בחיי היחיד והעם. מנהיגותו של הנביא מתאפיינת בחידוש תביעה מוסרית עכשווית חריפה בשפת-קדם על רקע הריאליה של דורו.

בדיון על התגלות אי אפשר להתעלם מן המושג אלהים, או להתעלם מכך שבדור הזה שלנו, יהודים רבים מתלבטים ביחס לקיומו. שומעים את המילה אלוהים ונרתעים. שואלים את עצמם האם יוכלו להיות שותפים למורשת ששפתה שפת אמונה, שפת התגלות. אלה שאלות עמוקות שנובעות מיושרה ורצינות וודאי שאין לבטל אותן. להיפך. הרי גם המקרא וגם חז"ל והבאים אחריהם ביקשו להנחיל לצאצאיהם את האומץ לשאול ולהשיב ביושר כמחויבות רוחנית ותבונית הכרחית. כשם שהמילה אלהים עוברת גלגולים רבים בחיי כל אדם מאז תמונת הילדות השגורה של אל כל-יכול המביט באדם מן השמים, כך גם בחיי המורשת. תולדותיה מעידים על קשב והיענות תמידיים לשאלות האדם והזמן, והיא פרוחה בזכות הרהורי המבוכה שעברו על דורותיה ובזכות היצירתיות והחידוש שהצמיחו.

מתוך הכרה בערכה של המבוכה ובערכן של שאלות הדור, ראו את עצמם מורי הרוח של התנועה המסורתית מחויבים לחדש נתיבי מחשבה ושפה לאמונה. כך לדוגמה, מול דמות האל הכל-יכולה המסתברת פחות ופחות ליהודי בן זמננו, הציע הרב ברדלי שביט ארצן, דיקן בית המדרש לרבנים על שם זיגלר בחוף המערבי של ארצות הברית, לאמץ הגות מורכבת יותר ביחס לאל, המכירה בהתגלותו האטית של הנשגב לאדם. במאמרו "בדרך" הוא מציע כך: "על אף שהוגים יהודים רבים מספרים לנו שכך עלינו להבין את הדברים, הרי ששלמות סטטית ונצחית איננה האופן שבו תיארו מסורות יהודיות את האל. למרות קיומה של שושלת מכובדת של הוגים ורבנים יהודיים אשר טענו לאל בלתי משתנה, בלתי פגיע, כל-יכול ויודע-כל, הרי שתורת ישראל והמדרש החז"לי משרטטים אל קוצץ, אוהב, נעצב, מתוסכל, מופתע ואפילו מתחרט.... תאולוגיה תהליכית היא הצעה להשיב את ההדהוד המקראי והחז"לי של הגות מתהווה ביחס לאל, לעולם ולברית, תוך שילוב תיאורם מאז עם הידע המדעי העכשווי אודות היקום והחיים לכדי הגות עיונית הראויה למחויבותינו"⁶.

מורשת ישראל תמיד הזמינה את האדם היהודי לשאול, להרהר, לערער, לחפש משמעות לחייו מתוך אישיותו וזמנו בשיחת-אמונה שיש בה מקום של כבוד לאמת הפנימית. הזמנה זאת יש לה את הכוח לדבר אל לבו של כל אדם. חשוב שתישמע.

עץ-חיים היא למחזיקים בה: תורה

תורת ישראל היא מתנה כפולה. התורה שבכתב היא השראת נצח, ניתן לתפוס את המקרא ככתב יהודי מקודש המתעד את התגלויות האל למייסדי האומה כמו-גם את תגובותיהם המכוונות לשיחתם עם הנשגב. התורה שבכתב היא אפוא מקור התייחסות בלעדי לרישום נביעת הרוח של העם היהודי, ומכוחה הוא מספר את תולדותיו הרעיוניים, הערכיים וההיסטוריים.

מערכת תורה שעל-פה, לעומת זאת, היא מערכת השלמה ופיענוח שנמסרה מדור לדור ואפשרה לעם היהודי לקיים אורחות חיים בהשראת התורה שבכתב מתוך פירושה המתמיד. את התורה שעל-פה ניתן לתאר כמערכת אקולוגית רוחנית שרשמה בעבודת נמלים את מיטב המחשבות, ההכרעות והעשיות שבכל דור מתוך השראה אלהית ובשיחה עם דורות שקדמו לו וגם עם אלה שיבואו אחריו. והאדם היהודי, זה שנולד כך או בחר להצטרף, מוזמן להיכנס בשערי שיחה עם קולות קדומים בנושאים ברומו של עולם ובפרטי הפרטים של הגשמתם בחיי היומיום, לשמוע ולהוסיף משלו.

קשה לתאר את עוצמת החוויה שיש בלימוד תורה. חוויה שחוצה מרחקי שנים ויבשות ומפגישה בפשטות כמעט, כאילו היה זה עניין טבעי, בין מי שחי למי שכבר איננו עוד, בין מי שכאן למי ששם. הזמן והמרחק נצלחים. יושב אדם ומשוחח דרך ארון ספרי העם עם משה רבנו, ישעיהו הנביא, רבי יהודה הנשיא, סעדיה גאון, רבי יהודה הלוי, רבי יוסף קארו, סביו ומשפחתו, שיחה שאיננה פילוסופית-תיאורטית בלבד אלא מבררת איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם. יוצאת מן החיים כדי לשוב אליהם וליישם בהם את הדבר. אדם מתלבט, למשל, מה לאכול ואיך. מה אחריותו לחי ולצומח בעולם. ואיך לאכול כמו אדם. אכילתו הופכת נושא שראוי להתבונן בו. אדם מתלבט איך יעצב דיני עבודה בעולמו. איך יקיים מנוחה, כלומר תודעת חירות, בעולמו. פסוקי התורה נקראים ומתפרשים מתוך רבוא קולות במניפה הולכת ונפתחת מן המקרא ועד ימינו, מתחדדים אלה באלה, מגשים דרך אל אתגרי הזמן הזה.

"חוקי חמורבי יכולים לשבת אחר כבוד, לא נגועים, במוזיאון הלובר" – אמר הרב פרופ' אליעזר לואי פינקלשטיין, הנגיד הרביעי של הסמינר התאולוגי היהודי, בשנת 1937 – "אך התורה עודנה פועלת בחיי האדם ומזכירה לקחת חלק בחיוניות, בכוח ההסתגלות ובגמישות שבכל היצורים החיים. על מנת שכן יהיה, אין צורך להיפרד מן היהדות המסורתית, אלא לשוב אליה. אין שום ויכוח בינינו ובין ישעיהו, ירמיהו, הלל ועקיבא. אם אנחנו נהיה מוכנים לעשות למען דורנו את אשר עשו הם למען דורם, או אז מורשת ישראל לא תהיה אור רק עבורנו אלא עבור העולם.... כשהייתי צעיר, חלמתי לא פעם לו אפשר היה, לחיות במאה הראשונה או השנייה לספירה ולהיות מאותם תלמידים צנועים, ששמות רובם נשכחו זה מכבר, אך חייהם ועבודתם תרמו

שמחה וטוב רבים כל כך לעולם. עכשיו שאני מזדקן, אני מבין שאין צורך שנקנא בחכמינו הקדמונים. הקריאה מגיעה עד אלינו ממש כפי שהגיעה לישעיה (ו, ח) אֶת-מִי אֲשַׁלַּח, וְיָמִי יִלְךָ-לִנְוָה. והתשובה ששייב כל אחד מאתנו תהיה אז לא אחרת מאשר תשובת הנביא עצמו: הִנְנִי, שְׁלֵחֶיךָ.

אלו ואלו דברי אלהים חיים: פלורליזם יהודי

תורת ישראל היא תיבת התהודה לשיחה עם הנשגב והעולם. שיחת-שותפים המבקשת לנסח ולחיות חיים ראויים, כאלה שייענו לאתגרי זמנם. "אני מכנה זאת 'חיים' בח' גדולה" - כתב פרופ' ארנולד אייזן, הנגיד השביעי והנוכחי של הסמינר התאולוגי היהודי - "כוונות האל ביחס לאנושות זקוקות לשותף האנושי על מנת להתממש. העולם לא היה טוב מספיק כפי שהוא: לא צודק ולא רחום דיו. בני אדם, דרך ישראל, נקראים להשתתף במלאכת תיקונו". תורת ישראל מבקשת אפוא את החיים הראויים, חיים בח' גדולה.

על מנת לנסח חיים אלה, צריך כל אדם להתחנך כך שירגיש מוזמן באופן אישי, כאישיות ייחודית ובעלת חירות בעולמו של הקדוש ברוך הוא, להיות שותף בשיחה ובלימוד. כל אדם וקולו המיוחד. חז"ל ביקשו ללמוד זאת מהקדוש ברוך הוא עצמו ברגע המכונן של מעמד סיני. על המלים הפותחות מעמד זה "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ" (שמות כ, ב), אמר רבי לוי: "נראה להם הקדוש ברוך הוא כאיקונון הזו שיש לה פנים מכל מקום, אלף בני אדם מביטין בה והיא מבטת בכולם. כך הקדוש ברוך הוא כשהיה מדבר כל אחד ואחד מישראל היה אומר עמי הדבר מדבר, אנכי ה' אלהיכם אין כתיב כאן, אלא אנכי ה' אלהיך"⁸. לא בכדי מתארים חכמים את מעמד סיני כרגע בו פגש העם יחדיו את הנשגב, יחדיו במובן זה, שכל אשה ואיש פגשו באל מתוך אישיותם הימוחדת ומבטי הכל התכללו לאחד.

על מנת לשמר את חוויית היחדיו הכוללת הזאת התפתח במסורת ישראל מושג מרכזי ביותר, הוא **המחלוקת**. המחלוקת היא ההבנה שהאדם, על כוח תפיסתו ומגבלות הכרתו, יכול לפגוש רק חלק קטן באינסופיות האל. המחלוקת היא עמדה של ענווה אל מול מגבלות ההכרה האנושית והמחויבות להרחיב הכרה זו באמצעות שיתוף הולך ומתרחב של בני האדם בשיחה עם הנשגב. מחלוקת היא הפצרה מכל האדם להשתתף בלימוד, לחלוק ולהוסיף מקולו לקולות הרבים במסגרת הדיון הפרשני האחד.

על המלים "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים" (מסכת אבות ה, יז) מסביר רבנו יונה מגירונדי (1210-1263): "הכוונה, שלעולם יתקיימו במחלוקת. היום יחלוקו בדבר אחד, למחר יחלוקו בדבר אחר - למחלוקת יהיה קיים ונמשך ביניהם כל ימי חייהם. ולא עוד, אלא שאורך ימים ושנות חיים יוסיפו להם". ואכן, בבתי המדרש

של היום, מאות שנים אחרי ימיהם, אנו לומדים את מחלוקות הלל ושמאי והן מתגלות בפנינו במלוא עוזן וחיותן. האם נוח לאדם שנברא או שעדיף היה שלא. כיצד מגיירין. כיצד מרקדין לפני הכלה. כיצד מדליקין נרות חנוכה. מחלוקות אלה ורבות אחרות מהדהדות עד היום ומשקפות עמדות שונות ביחס למציאות. והתלמוד מוטר ללומדיו "אלו ואלו דברי אלהים חיים הן" (בבלי, עירובין יג ע"ב), ומלמד שזכו בית הלל לקבוע הלכה רק משום שהתעקשו ללמד את תפיסת בית שמאי לצד תפיסתם על מנת למסור הלאה את מניפת הקולות של דורם. אל מחלוקותיהם מצטרפות אינספור מחלוקות בספרות תורנית ענפה בכל נושא שבחיים ובמחשבה, עד אלינו.

חכמי ישראל עשו כל שביכולתם על מנת להדגיש כמה חשוב לימוד זה המזמין את האדם לתרום בו משלו לשיחת הקולות כולם. מורי הרוח של העם היהודי ביקשו להדגיש שוב ושוב שמורשת הנטועה ברעיון האל האחד לא יכולה לשאוף אלא לקיבוץ הדעות השונות באמצעות המחלוקת. תנועה כזאת איננה מובנת מאליה ואפילו מעוררת תמיהה: האם לא הגיוני יותר לצפות שחכמי-דת יקבעו קול אחיד, ברור, וידרשו מהקהל להכפיף עצמו אליו? האם לא פשוט יותר לקבץ את המוני העם אל האל האחד באמצעות מסר פשטני ואחיד?

זה אולי פשוט יותר, אבל מורשת ישראל מעולם לא ביקשה את הפשוט או הנוח, אלא את האמת. וגם אם מבחוץ נראית המחלוקת ככוח מבדיל, הרי חכמים תפסו אותה כמלאכת שלום המבקשת את הרכבת האמת מתוך גוני הגוונים האנושיים. לכן הקפידה מורשת ישראל לפתוח את שעריה בפני כל לומד; העבירה מדור לדור כתבי קודש מלאים בקולות שונים; הקפידה לעצב מערכת מסירה המבוססת על הקולות הרבים; שמרה על קשר והקפידה לשוחח עם התרבויות והלכי המחשבה השונים סביבה. לא קונפורמיזם אלא שיחה ואנושות המשיחה זה עם זה, רק אלה יביאו גאולה ושלוש לעולם על פי השקפה זו.

אדם ותנועה המאמינים בעקרון 'אלו ואלו דברי אלהים חיים' ובנגזר ממנו, אינם יכולים בשום אופן לבטל זרמים אחרים. נהפוך הוא, עליהם לראות את עצמם כגשר לשיחת הזרמים השונים על מנת לשמר את עוצמת המחלוקת ואת ייעודה בעולם. בשל כך, מנהיגי התנועה הקונסרבטיבית שבו והדגישו בכל עת את מחויבותם ל"כלל ישראל" כיסוד מכונן במחשבה ובהיסטוריה היהודית. בשם המחויבות לכלל ישראל יצאו רבים מרבניה ובגוריה של התנועה והקימו ארגונים לאורכה ולרוחבה של קשת הזרמים היהודית במאה העשרים. חניכי התנועה המסורתית העמידו את עצמם כגשר על מנת לאפשר לעם היהודי לנסח לעצמו שפה משותפת מתוך יפי הגוונים העולים ממשפחות, קהילות וזרמים. "כיהודי קונסרבטיבי אני פלורליסט מושבע" - כתב הנגיד השביעי של הסמינר התאולוגי היהודי, פרופ' ארנולד אייזן - "אני יודע, שישנן דרכים אחרות משלי, בנות-תוקף, לשרת את ה' ואת התורה באופן נאמן. לעתים קרובות, כתוצאה מאמונת זאת, אני מוצא עצמי מכבד יהודים שלא בהכרח יכבדו אף הם אותי.

אך 'אלו ואלו דברי אלהים חיים הם' ו'כל ישראל ערבין זה לזה'. תפקידן של קהילותינו בשעה זאת, בישראל כמו-גם בצפון אמריקה, דורש שיהודים יקיימו שני עקרונות אלה ביתר-שאת משעשינו במאות הקודמות. עלינו לעשות את דרכנו למידה מסוימת של שותפות שחמקה עד כה מהיהודים המודרניים. שכן ככל שאני מאמין בהכרחיותן של הדרכים המרובות, ומאמין בדבקות בצדקת דרכה של הדרך הקונסרבטיבית, הרי אני משוכנע שעמדת היסוד בקרב יהודים כעת מוכרחה להיות **שותפות**⁹.

המחלוקת, כמו גם עקרון 'אלו ואלו', מכוונים אל חזון גדול. לא רק אל היכולת של עם לשאת את מבטי כל יחידיו יחד, אלא לשאת מבט אל עבר הקהילה האנושית כולה. "יש טועים שחושבים" - כתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק - "שהשלום העולמי לא ייבנה כי-אם על ידי צביון אחד בדעות ותכונות, ואם כן כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה ודעת תורה, ועל ידי המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והיפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי-אם דווקא על ידי הערך של רבוי השלום.... מצדדים שונים ומשיטות שונות שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מדרכי עבודה והדרכה וחנוך שונים, שכל אחד תופס מקומו וערכו... ועל כן שלום הוא שמו של הקדוש ברוך הוא, שהוא בעל הכוחות כולם, הכל יכול וכוללם יחד, יהי שמו הגדול מבורך מן העולם ועד העולם"¹⁰.

חזון התכללות הקולות בהליך מדורג במהלך ההיסטוריה, הוא שמקיים תפיסת אדירים זו שהועברה מדור לדור בשם "אלו ואלו דברי אלהים חיים". מתוך מחויבות עמוקה לתפיסה זו פתחו מורי הרוח של התנועה המסורתית את שערי בית המדרש בפני כל החפץ בכך. לאורך המאה ה-20 עמלו חכמי התנועה לפתוח שערים לאוכלוסיות שהיו מנועות מלהיכנס בשערים בפני נשים, אנשים בעלי מוגבלויות, חברי הקהילה הגאה ועוד. כך נפתחו השערים בשיח בין-דתי עם הקהילה האנושית הרחבה. כל אלה, בהליך המחויב לשמיעת הקולות וריבוי השלום בעמל אנושי רוחני העובר דרך אהלה של תורה.

מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל: **משפחה, קהילה וכלל ישראל**

אהלה של תורה איננו אפוא קול אחד של אדם אחד. אברהם אבינו לבדו אינו מייצג את היהדות כולה. גם לא משה, הרמב"ם או רבי יוסף קארו, על אף גדולתם יוצאת-הדופן. תורת ישראל היא קולותיו של עם, נושא רבוא פרשנויות ואורחות חיים, מהדהדים כולם אל השראת הכתב המקודש. ובהיות המורשת נישאת על ידי עם, היא הקפידה תמיד להעמיד במרכז הווייתה את מסגרות החיים הנגישות ביותר לעם: משפחה וקהילה.

המשפחה היא התא היסודי דרכו אדם נותן אמון בחיים. שם יתפתח אדם כשישמע וישמיע תורה עם בנו, בתו, משפחתו וחבריו. שם יוכל לתרגל את התובנות שרכש ולמסור אותן הלאה בעשייה שבשגרה, במלאכה כמו-חקלאית של תחזוק. במקום בו בחר מעצמו ורצונו לשכן את חייו. קהילה היא התא המתווך בין משפחה לעם, שם אדם מבטא את אמונו בחברה. שם יוכל לתרגל רעות, תמיכה, מפגש, הקשבה, חמלה ואחריות ביחס לאחר, וחיים וחתירה אל עבר חיי ברית עם האנשים החיים בסביבתו. אהלה של תורה מצוי באלה. בחיים, במשפחה, בקהילה.

בעולם התרבות והכלכלה של ימינו, המעודד לא פעם את הפרט לחיות על פי שיקולי תועלת ותחרות אישיים ומחליש את מערכות הברית השונות, מעמידה התנועה המסורתית באופן מובהק את המשפחה והקהילה, חברות הברית הראשונות לאדם, כמרכז החיים. בתי הכנסת מזמינים את המשפחה לשבת יחד בתפילה, בלימוד ומעשה. קהילות מזמינות ללמוד ולעשות יחד על מנת להכריע בסוגיות המאתגרות את דורן: מהי מנוחת השבת בעולם טכנולוגי, כיצד יעוצב היחס לגר ולזר במדינה ריבונית ועוד.

המשפחה והקהילה היו תמיד חברות-הברית המרכזיות בהן ליוו יהודים אלה את אלה בלימוד, עשיית חסד, חידושי תורה ומנהג. שם הם חשו בערכה המיוחד של הצוותא ומשם צמחו לבקש חיי ברית לעמם ועולמם.

עם קום מדינת ישראל נפל דבר בחיי העם. הרצון לייצר ממלכתיות ערפל את מקומה הטבעי של הקהילה היהודית, שנדמית היתה אולי כשריד גלותי משהו. כך יצא ששנות ביסוסה של מדינת ישראל השילו מרוב העם היהודי את הזיקה לאחד מבתי הגידול החשובים ביותר שלו למסירה והתחדשות יהודית. האחריות עברה למוסדות ממלכתיים דוגמת הרבנות הראשית, רבים בעם פסקו מליטול חלק פעיל במסירה, וככל שעבר הזמן חשו ניתוק, או חשו שאין הם ראויים, ושכחו ששונים היו הדברים מקדם. האדם היהודי בישראל איבד בהדרגה את הזיקה האינטימית עם מורשתו ופיתח ריחוק, שלא לומר רתיעה או אכזבה לא פעם, מיהדות שהתקשה להזהות עם זה או למצוא בה הזמנה לקולו המיוחד. בזמן הזה, ששים וחמש שנים אחרי קום המדינה, הולך וקם לתחייה רעיון הקהילה בישראל ומבקש לפתח מחדש, בציון דווקא, את עוצמתה של הברית הנכרתת בין אנשים.

התנועה המסורתית מחויבת למפעל זה של חידוש החיים הקהילתיים ומקדישה לו חלק ניכר מזמנה, בניסיון לשוב ולהעמיד במרכז החיים היהודיים אמנה חברתית בה אדם מוביל לצד משפחתו וחבריו חיים של חירות ואחריות, לצד קהילות אחרות, מתוך הערכת המגוון הנפרש לעיניו ולעיני עם ועולם.

כפיצה של עשייה: מצווה, אגדה והלכה

מה ייעודה של חברת-הברית היהודית? האם היא יכולה להיות חברה שתסתפק בלימוד? מורשת ישראל השיבה לשאלה זאת באופן נחרץ: "וַיִּסַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז). המצווה וההלכה הן סימני היכר של עם חדור תחושת חלוציות, אשר קיבל על עצמו לעשות ולתקן עולם בעקשנות, בהתמדה, ומעולם לא הסתגר בלימודו. בכל דור היו מי שדאגו לכך שחלונות בית המדרש היהודי יהיו פתוחים לרחשי החיים כפי שהם, לאתגרים קטנים של יומיום ולאתגרים גדולים שבכל תקופה. דרך המצווה וההלכה ביטא העם היהודי, עם למוד-סבל שנשא על בשרו ורוחו את חוויית האחרות האנושית לאורך אלפי שנים, את אמונו בחיים. אמונו באדם. ואמונו בכח התיקון המשותף לאל ולאדם. מתוך תולדותיו, תולדות האחר הנצחי, הוא שב והעמיק בכל דור את תחושת הייעוד הפנימי: שבירת העבדות, כל עבדות, זו שבגוף וברוח; וגאולת האחר, כל אחר, קרוב ורחוק. לא בכדי היו יהודים מעורבים ומובילים במהפכות לאומיות ואינטלקטואליות. היה זה כך תמיד, משום שמורשת ישראל היתה מאז ומתמיד בית גידול למתקני עולם.

שלוש הנחות יסוד פעלו יחדיו והעמידו את תורת ישראל כמסורת רוחנית של מתקני עולם: הראשונה, שהעולם איננו מושלם. לא רק שהנחה זו לא חתרה תחת רעיון האמונה, אלא שהיא יצרה תשתית למחשבה דתית מעמיקה, שראתה באלהות כח מחנך במסעם של האנושות והעולם. השנייה, שניתן וצריך לשאוף לתקן את העולם. זאת בניגוד לפרקטיקות רוחניות המכשירות את האדם להתעלם מן המציאות או להשלים עמה, כאילו העולם עצמו הופך מכשול בדרכה של הרוח. השלישית, שאלהים מזמין את האדם להיות שותף מרכזי במלאכת תיקון העולם. כלומר, בריאת העולם היא התרחשות נמשכת התלויה בתודעת האחריות המשותפת המתפתחת של האדם. מתוך אלה צמחה חשיבותן של מערכות המצווה וההלכה לעם היהודי, שביקש לכוון את עצמו ללא הרף מלימוד למעשה.

חיי מצווה הם חיים בהם אדם לומד לבוא במגע עם המציאות, להכיר בממשותה ולייעד את חייו למימושה המתמיד של מערכת-ערכים המשורטטת בהשראת האלהי. כך, לדוגמא, ניתן להבין את תפקידה של מערכת ברכות הראייה, השמיעה והריח כמערכת המחנכת את האדם היהודי להכיר בממשותה של המציאות דרך חושיו שלו עצמו. או, כשהוא מונחה לשהות עם אדם אחר במחלתו, אבלו, ביום שמחת לבו או בכניסת ילדיו בברית, הוא לומד להתייחס גם אל חוויות האנשים שסביבו כנתון ממשי ולומד את ממשותם של חיי אחרים. הוא לומד להכיר תודה על היש בברכתו על אוכל, כל אוכל. לומד לסגל לעצמו את האיפוק הנדרש לחיי צוותא במחויבותו לדאוג ליום מנוחה לכל סובביו ולא רק לו, בכבדו את מי שהביאו לעולם מתוך הכרה שלולא הם לא היה הוא, בהגבלת מאווייו. ומעל לכל, הוא לומד לשלול באופן מוחלט יחס של אדישות על מנת לפתח יחס אנושי של ערבות הדדית ואומץ הלב הנדרשים למתקן

עולם. כך בהנחייה לתמוך בעני, להדר פני זקן ועוד. המושג "מצווה" מעמיד בראש המסורת היהודית מערכת ערכים עליונה, שתפקידה לכוון את עשייתו של האדם היהודי גבוה, אל מה שמעבר לו, מתוך חיפוש מתמיד אחר המידה הטובה בהתנהגות האנושית היומיומית של היחיד והכלל.

חומר הגלם של המצווה מונח בעולמה של האגדה, עולם המשרטט את חיפשיהם החווייתיים, הרוחניים והאינטלקטואליים של חכמי ישראל אחר מימוש מערכת הערכים הזו בחייהם. באגדה טמונים אוצרות של שאלות, לבטים, הכרעות שונות ומגוונות והתבוננות עצמית, והיא לובשת ופושטת צורה ביצירתיות ובלא מורא מתוך חתירה נמשכת להגשמת ערכי-העל ביומיום. האגדה במסורת ישראל היא המשך עבודת התייעוד של חכמים את מסעו של האדם היהודי אל תוך עומק ההיסטוריה. חומר הבעירה הזה הקרוי אגדה מחזיק נסיונות רבים וכנים להתחקות אחר חיי המידה הטובה, ובשל כנות זאת האגדה מצליחה להסעיר בכל דור מחדש את העם בנסיונותיו לממש את ערכי-העל באופן הראוי לו מול אתגריו. מערכת ערכי-העל היהודית, משורטטת על ידי המצווה ונחלמת על ידי האגדה, היא מושאה הקבוע של מערכת משלימה נוספת, מערכת המבקשת לפרוט, לברר ולדייק את מלאכת המימוש במסגרת מערכות הערכים המרובות שבמציאות, ההלכה. שתי מערכות אלה, האגדה מחד וההלכה מאידך, נועדו לשוחח זו עם זו תמיד בחתירתן המשותפת אל עבר מימוש ערכי-העל המשורטטים על ידי המצווה ופועלתן המשותפת, רק היא, מסוגלת להעניק לעולם שלמות שבעשייה.

הלכה, לשון הליכה. הרצון ללמוד איך ללכת בדרך החיים כיחיד וכעם מבלי להתעלם מיופיה של המציאות ומבלי להתעלם מפגמיה. חכמי העם שאלו את השאלה הזאת מאז ומעולם. רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה, שאל במסכת אבות איזוהי דרך שיבור לו האדם והשיב את תשובתו. כמה משניות אחר כך, שאל רבן יוחנן בן זכאי את חמשת תלמידיו את אותה שאלה ולכל אחד מהם תשובה משלו. דפי התלמוד וספרי ההלכה מלאים את השאלה האחת, מתפרטת והולכת, שאלת ההליכה בדרך. כיצד לחיות חיים אנושיים ראויים ולא חיי הישרדות עצמית, דרך מעגל החיים ומעגל השנה והמעשים הקטנים ביותר שביומיום; ומעל לכול, כיצד לחיות חיים אלה מתוך שפה משותפת ושיחה משותפת. ההלכה היא הניסיון לשרטט יחדיו נתיבים אל המידה הטובה ולאתגר את העם ואת הקהילה האנושית כולה לשאוף לכך. מתוך אלה נוצרה ספרות ההלכה האדירה והמגוונת של העם היהודי, עם מיטיב-לכת שהתאפיין יותר מכל עם אחר בהיסטוריה בהליכותיו המרובות והמפותלות בשבילי זמנים וממלכות.

ההלכה מעמידה במרכז החוויה הרוחנית אי-נחת מן המציאות לאור פגמיה. היא מחנכת את האדם לחוש סבל ממשי מול עוול. אדם יהודי אינו יכול בשום אופן להסתפק בפרקטיקה רוחנית של השקטה על מנת לחיות חיים רוחניים מלאים. מסורתו מלמדת אותו שהקדוש ברוך הוא עצמו מכיר בפגמי המציאות וכואב אותם

עם האדם והעולם, והאדם מוזמן לגייס את מה שביכולתו כדי לזקוף את מלוא קומתו האנושית, לזהות את העוול ולפעול למען תיקונו. הלכה היא הצהרה אנושית. מעשה ציבורי. היא העדות הרעיונית וההיסטורית לאופיה המיוחד של המורשת היהודית שעסקה ללא הפסק וללא ייאוש באקטיביזם אנושי במעבה כל מציאות. מיטב הכוחות הלאומיים הושקעו בתחומי הצדקה, הצדק והמשפט מתוך שחשו את אמונו של אלהי עולם באדם ובעולם אך על פי ולמרות מצבם של שניים אלה. הלכה היא ההתרסה המתמדת, היומיומית, של האדם היהודי וקהילתו כנגד הדטרמיניזם. היא המחויבות לשנות. הרגע בו אדם מקבל על עצמו להיות שותף בהנהגת העולם. היא הנדר של האדם היהודי לחתור כל חייו אל עבר הראוי מתוך אמונתו בברית שתיטיב את החיים למען הכלל. "היהודי" - כתב אברהם יהושע השל - "מתבקש לקפוץ קפיצה של עשייה.... דרך האקסטזה של מעשים הוא לומד להיות בטוח שהוא נמצא בנוכחותו של ה'".¹¹

ישראלים רבים מדברים על המושג "הלכה" ברתיעה. היא נדמית נוקשה ולא פעם בלתי-רלוונטית. איך ישוחח עמה אדם החי בעולם אוטונומי. איך יחיה במסגרתה אדם המבקש להיות סובייקט, אישיות משל עצמו בעולמו המתהווה של האל. קשיים אלה התחדדו במיוחד לאור נוכחותה הבלתי גמישה של ההלכה - כפי שהשתקפה מתוך הפרשנות האורתודוקסית - במרחב הציבורי בישראל. נדמה היה כי ההלכה קפאה, ומקומה כמנוע של אקטיביזם אנושי הלך והתערער.

עוד בראשית ימי המפעל הציוני היו שזיהו את קריסת מעמדה של ההלכה, אך בשל הבנתם העמוקה את תפקידה הלאומי, חיפשו אחר חידוש היחס אליה. מן הבולטים שבהם היה קולו של חיים נחמן ביאליק. הוא תפס את המפולת ביחסו של הישוב היהודי בארץ ישראל להלכה, ובחושיו המיוחדים זיהה כי התפוררות זו של היחס להלכה עתידה להתפשט בעם היהודי כולו (כיוון שהבין שהמפעל הציוני הוא המפעל היהודי החשוב ביותר בדור, ומתוך שחלק על העמדה האורתודוקסית וסבר שאף היא איבדה את הזיקה העמוקה לכוח היוצר בהלכה). לכן נסע ברחבי הארץ ותבע מחלוצים וסופרים להשלים את מפעל התחייה הלאומי בתחיית ההלכה כשפה לאומית של עשייה שתנהיג את היהודי הארצישראלי בהליכתו המתחדשת בארץ. אחרת - הזהיר - במקביל ממש לבניין הארץ יתחיל תהליך התפוררותה של החברה היהודית, בהיעדר היכרות מספקת עם המורשת על מנת לחדש ובהיעדר שפת-צוותא משותפת לעם. "הולכת ונבראת מין יהדות של רשות" - כתב ביאליק בסיום המסה 'אגדה והלכה' משנת 1917 - ".... אבל החובה היכן? ומאין תבוא? ומהיכן תינק? המן האגדה? והיא בטבעה אינה אלא רשות, הן ולא רפה בידה. יהדות שכולה אגדה דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן. שאיפה שבלב, רצון טוב, התעוררות הרוח, חיבה פנימית - כל הדברים הללו יפים ומועילים כשיש בסופם עשייה, עשייה קשה כברזל, חובה אכזרית.... בואו והעמידו עלינו מצוות! יותן לנו דפוסים לצקת בהם את רצוננו הניגר והרופס למטבעות מוצקות וקיימות. צמאים אנו לגופי מעשים".¹²

במידה רבה, חששו של ביאליק התממש. בהשפעת שיח הזכויות המערבי שהעמיד במרכזו את היחיד, ובשילוב עם תפיסות כלכליות-חברתיות מסוימות, כמעט שהתקרבה החברה היהודית בישראל להיות מקבץ-יחידים טרודים ללא הרף ממצבם החומרי, ושאיתם האפשרות לחיות את חייהם באופן הנוח ביותר שניתן, על פי הגדרות משתנות ומתפתחות בלא מידה. המירב שיוכל אדם לעשות למען רעהו בחברת-היחידים הוא לא להזיק להתפתחותו. לא זו השפה בה דיבר ביאליק. אמנם גם הוא ראה את האדם בייחודיותו, על הכשרון והפוטנציה שבו, אבל כמנהיגים רבים בתולדות ישראל הוא לא ראה בכך די להצלחת מפעלו של עם. ביאליק ביקש לכונן ברית לאומית בציון. לחבר אדם לאדם ולהתבונן גם בציבור כקולקטיב בעל פוטנציאל וייעוד משל עצמו. כך העמיד שפה של כלל ושפה של חובה לפתחו של המפעל הציוני ובכך הצטרף לשרשרת ארוכה של מנהיגים שביקשו להעמיד אורחות חיים קיבוציים אשר יבטאו את הלכי הרוח והתרבות של העם היהודי.

על מנת שההלכה תהיה מושג רלוונטי שיש לו העוצמה לגייס את העם לחיי שותפות וברית, התאפיינה ההלכה תמיד בגמישות, יצירתיות ופרגמטיזם לאור אתגרי התקופה. "שינויים בהלכה משתקפים כמעט בכל פרק במשנה ובכל דף של התלמוד הבבלי...." – כתב הרב פרופ' דוד גולניקין, מפוסקיה הגדולים של התנועה המסורתית בישראל – "תהליך זה של גמישות הלכתית לא נפסק עם חתימת התלמוד. הוא נמשך לאורך ימי הביניים ועד המאה העשרים. דבר זה הודגש על ידי הרב יהודה אריה ממודינא (1571-1648) מגדולי הפוסקים באיטליה בתקופת הרנסאנס 'כי דברי רז"ל צריך להבינם כפי המקום והזמן והאדם, דאם לא כן נהיה בדבריהם אפיקורסים כמו הקראים בתורה שבכתב, כי אין קץ לדברים שמצינו להם ז"ל אסורים שנעשו מותרים בחלופ הזמן והמקום'.... התנועה המסורתית הולכת בעקבות הלל ורבן גמליאל, הרב יהודה אריה ממודינא הרב בן שמעון והרב חזן. בניגוד לתנועה הרפורמית היא סבורה שההלכה חיונית ומחייבת. בניגוד לאורתודוקסיה היא מתנגדת לסיסמא 'החדש אסור מן התורה' ומרשה להלכה להתפתח ולהשתנות בצורה טבעית ואורגנית"¹³.

ואכן, מורי התנועה המסורתית חשו מחויבות עמוקה לשמוע ולשרטט את שאלות השעה ולעשות שימוש במירב הכלים העומדים לרשותם בלא מורא, על מנת לקיים את ההלכה ככלי לאותה קפיצה של עשייה הנדרשת לדורם. כך עשו ביחס לשאלות מעמדה של האשה, תרומת איברים, סירוב-גט, נישואין וקידושין, שמיטה, מעמדה של הקהילה הגאה, שימוש בחשמל בשבת ועוד. יש וקיבל ועד ההלכה של התנועה המסורתית כמה פסקים שונים, ואפילו מנוגדים, בנושא אחד מתוך מחויבותו האמיתית לעקרון "אלו ואלו דברי אלהים חיים".

הלכה היא יסוד חיוני במסורת. אף על פי כן, היא איננה סימן ההיכר הבלעדי למורשת ישראל. חשוב לכתוב זאת בדור ישראלי שלעיתים פוגש בה כפניה היחידות של מורשתו, לא פעם פני פרוצדורה טכנית ובלתי רלוונטית, עד שלעיתים נדמה כאילו

עומדת ההלכה מן העבר האחד והאלהות מן העבר האחר. והאדם היהודי המבקש אמונה ועשייה, כיצד ישלב שתיים אלה בכפיפה אחת? מן הקולות העולים בתנועה המסורתית, ניסח קולו של הרב פרופ' אהרן גורדון טאקו את מושג ההלכה הנבואית המבקש להשיב להלכה את הקשב הנדרש להשראת האלהי על מוסר האדם שביומיו. "זהו חזון אודות נבואה" – כתב – "המכיר בחשיבות ההלכה ואינו מחפש להניחה בקרן זווית. אך זהו חזון אשר, בו-בזמן, עומד ומתעקש על תפקידה ההכרחי של הנבואה בהשלמת החיים הדתיים... דברים אלה הם על כך שלא ניכשל בחובתנו הדתית. על כך שנגלה מחדש את שליחותנו. על כך שיהיה לנו הבטחון הפנימי והמחויבות... להיות לעם הספר ולעם ה' גם יחד"¹⁴.

רֵבָה אֲמוֹנַתְךָ: תפילה

מי שעושה בעולם יודע, כמה שברירת עשייתו. כמה מכשולים יכולים לעמוד ולהדוך את תכנוניו ורצונו הטוב בדרך. כמה זקוקה העשייה לתחינה למען תתקיים. מורשת ישראל העמידה לעולם אנשי לימוד ועשייה, אך עשתה זאת בענווה ובתחינה שתיטיב איתם הדרך. לצורך כך ציידה את לומדיה ועושיה בתפילה, מילות בקשה על עצמם ועל עולמם.

רבים רואים בסידור ישראל ספר חתום, אלא שהסידור הוא יצירה הולכת ונמשכת אף היא בתולדות ישראל. הסידור הוא ספר שארוגות בו תחינות אדם ועם שנאספו יחד משך הדורות שכבה על גבי שכבה. בסידור מוצא אדם את קולות קדמוניו ההולכים בדרך ומבקשים שכוח התקווה המניע אותם יימסר גם לבאים אחריהם, כדי שייצאו גם צאציהם למסעיהם.

למן המאה התשיעית לערך, ועד מהפכת הדפוס, פזורים היו ברחבי העולם היהודי סידורים מגוונים ובהם נוסח כללי ועל גביו טביעת האצבע של מורי וקהילות ישראל השונות. בספריית הסמינר התאולוגי היהודי בניו יורק ניתן למצוא לדוגמה סידור איטלקי מן המאה ה-15, מתנת חתן לכלתו, המנוסח במיוחד לשימושה במלים "שעשני אשה ולא איש" בברכות השחר¹⁵. נוסחים אלה ורבים אחרים שיקפו את רצון העם ומנהיגיו לצייד את המתפללים בנוסחים תוך חידושם בהתאם לאישיות ולזמן. יותר מכל ספר אחר בתולדות ישראל, סידורי ישראל מאגדים בתוכם תלי תלים של שכבות-תחינה וגעגוע של כל דור. הסידור הוא המצוק הגאולוגי של העם היהודי המאפשר הצצה אל תולדותיו וחידושיו, וגם אל תקופות בהן קפאה הרוח ומיעטה לחדש.

הוגי התנועה המסורתית ומנהיגיה הקפידו גם הם שסידור ישראל ישקף את רחשי העם על מנת שיוכל להתפלל מתוך כוונה. "שלושה דברים הקדוש ברוך הוא שונא" (בבלי, פסחים ק"ג ע"ב) – כתב הרב שמחה רוט, העורך הראשון של סידור התנועה

המסורתית בישראל – "ואחד מן השלושה הוא 'המדבר אחד בפה ואחד בלב'. ואם כך הדבר לגבי דיבור בכלל, לגבי התפילה שהיא דיבורנו אל האלהים, על אחת כמה וכמה...."¹⁶. כך, הוכנסו בסידור כמה חידושים חשובים. חידוש אחד הוא ההכרה בקיומה של מדינת ישראל ובאתגרי הריבונות, הבאה לידי ביטוי לדוגמה בשינוי אות במלים "ותוליכנו קוממיות בארצנו" (ולא "לארצנו"). אות אחת, אבל המשמעות היא עולם ומלואו: האדם מכיר בזה שבימינו לעם היהודי יש מדינה ובית. חידוש שני הוא ההכרה במקומן של אמהות האומה הבאה לידי ביטוי באפשרות להוסיף את שמותיהן. חידוש שלישי הוא ההכרה בהתפתחותה של מורשת ישראל, מכוחה הוספו לדפי הסידור שירי-תפילה בני זמננו משל לאה גולדברג, רבקה מרים, אברהם חלפי, נתן אלתרמן, שלמה טנאי ועוד. נוכחותם של משוררי ישראל לצד פייטני-קדם היא עדות לשיחה הנמשכת מדור לדור. חידוש רביעי הוא בהכרה בשברים שבמציאות ובבקשה למענם, כך לדוגמה ב"מי שברך לאשה היוצאת לחופשי מסירוב-גט". מתוך אותה המחויבות פנתה התנועה המסורתית להוים ולאנשי רוח בישראל ללוות את מחזור הימים הנוראים בקטעי הגות ויצירה, על מנת שיהיו כלים אלה מחזיקים את בקשותיו הישנות והחדשות של העם.

תפילה היא ארג עדין שבין הקול של היחיד ושכבות נפשו, לבין קולה של חבורה המבקשת איש על רעהו וקהל על מציאותו, יחדיו. קהילות התנועה שונות זו מזו בניגונים העולים מהן ובסגנון, אך כולן חותרות להתפלל מתוך שפת אמת, מתוך כנות וכוונה, נאמנות למורשת שהקפידה בכך מאד.

תעודה ויעוד: ציון

בין דפיה של תפילה, שוב ושוב, מכל קצווי עולם ודורות, עולה מקום נחלם אחד: ציון. כמיהת מעמקים של עם לקבץ את כל מה ששמר וכל מה שלמד במהלך שנותיו ולהקים ארץ שתהיה תפארת לעושה. ציון הנחלמת היא חברת-מופת ובה משפט וצדקה לכל האדם, יחס ראוי ליחיד, לגר, ליתום ולאלמנה, אהבת אדם ואהבת עולם מתוך אמונת האל באדם. ציון הנחלמת היא בית-המדרש הגדול לשיחתם של חכמי העולם, בו מלאה הארץ דעה כמים לים מכסים. בה האדם מביא לידי ביטוי את איכויותיו הנעלות להתהלך בדרכי הנשגב ולבנות מתוך דרכים אלה מציאות חדשה לא רק לעצמו, אלא לקהילה האנושית כולה.

חלום ציון ליווה את התנועה הקונסרבטיבית מראשיתה בהגות ובמעשה, וחשוב לציין שהיא התנועה הדתית היחידה שהזדהתה כציונית מתחילה, וללא היסוס. כנסת הרבנים פירסמה הצהרות שתמכו בהקמת מדינה יהודית במהלך שנות השלושים והארבעים של המאה העשרים. מנהיגיה הגדולים לא חששו מפני הקמת מדינה ולא

ראו בכך פסול, כבירוב העולם האורתודוקסי. נהפוך הוא, הם ראו זאת כהתפתחות חשובה מאין כמותה בדברי ימי העם היהודי, אליה הוליכו תולדותיו. בעיניהם, העם היהודי נועד לעבור דרך הגלות על מנת להקים ביום מן הימים ארץ אליה יאסוף את כל אשר למד, ובה יקים חברת-מופת לעולם כולו, ויעודד עמים אחרים לחיות אף הם חיי חירות ואחריות, דווקא מתוך סיפור גלויותיו ותקומתו.

שיבת ציון נתפסה בעיני מנהיגי התנועה כשליחות היסטורית לא עבור העם היהודי בלבד, אלא עבור הקהילה האנושית כולה. בדומה לגדולי רבני המזרח, דוגמת הרב הספרדי חיים דוד הלוי, שכתב: "הרעיון המרכזי של הקמת 'חבר הלאומים' בשלהי מלחמת העולם הראשונה, נולד באותה תקופה בה נולד גם הרעיון של הקמת בית לאומי לעם ישראל בארץ ישראל. וכמו כן, הרעיון להקמת 'ארגון אומות מאוחדות' בשלהי מלחמת העולם השנייה נולד אף הוא ערב הקמתה של מדינת ישראל.... יסוד חבר-הלאומים בשעתו, ויסוד ארגון האומות המאוחדות לאחר מכן, הם הגשמת החזון הנבואי של 'וגר זאב עם כבש'. מותר לנו לראות במשלו של ישעיה רמז מופלא לאותו רעיון גדול, כשלעצמו, שנועד להבטיח שלום לכל עמי תבל"¹⁷....

לצד בניין המדינה, חשו מורי הרוח של התנועה המסורתית כי עליהם להטעין את העם היהודי בארץ ובגולה בחזון. הם חשו, כי המאבק על גוף המדינה עלול לטשטש את השיחה על ייעודה וחשו שחלון ההזדמנויות ההיסטורי של העם היהודי אינו בלתי-מוגבל. לכן, כשיחה מרכזית של היהדות העולמית המלווה את בוני ציון, שבו והדגישו מנהיגים אלה כי מדינת ישראל צריכה להיות בית רוחני-תרבותי עבור כל יהודי בעולם, גם אם לא בחר להשתקע בה, וסברו כי יהיה זה אסון אם העם היהודי בציון יראה את עצמו מנותק מגורלם ומהתפתחותם הרוחנית של אחיו ואחיותיו בעולם.

החשש מפני שלילת הגולה, על הישגיה משך הדורות ועל אלה שבחרו להישאר בה, הוביל את מנהיגי התנועה לצאת בקריאות לבוני הארץ שלא להתרחק מעמם ולא להתרחק מהיצירה היהודית המתפתחת גם מחוץ למדינת ישראל. כך, למשל, כתב הרב פרוץ' רוברט גורדיס באביב 1967: "זוהי קריאה המופנית אל היהדות הישראלית ואלינו כאחת לגלות מחדש את עושר התרבות שלנו. לאחינו בישראל פירוש של דבר הוא כי הם אינם יכולים למחוק תשע-עשרה מאות שנות גלות כאילו לא היו מעולם.... אלו היו מאות שנים של יצירתיות גדולה אשר הרחיבו לאין שיעור את אופקי התורה. שירה ופילוסופיה, היסטוריה ומדע, בלשנות ומשפט - כל אלה הצטרפו לבית הגגנים של היהדות במשך תקופת הגלות.... אולי ההישג הגדול ביותר של מאות שנות הגלות הארוכה היה עיצוב האופי היהודי, בניית האנושיות היהודית, האישיות היהודית, זו המתאפיינת על ידי שכל ורחמנות, על-ידי הבנה וגישה מצפונית, על-ידי אומץ וסבלנות, על-ידי התבוננות עמוקה ואמונה"¹⁸. מנהיגים אלה העמידו את העמיות היהודית והערבות ההדדית כערך עמוק בתודעת העם והאמינו שמדינת ישראל נועדה להיות עם הזמן מרכז למפעל הערבות ההדדי היהודי והאנושי.

ציון הנחלמת, שמנהיגי התנועה בארץ ובתפוצה פעלו למענה ללא הרף כשותפים נאמנים, היתה רעיון לאומי שמעבר למדינת-לאום. "תהא זו תעודתו של היהודי לקרוא תגר על הלאומיות המתברברת" - כתב הרב מרדכי קפלן בשנת 1938 - "... ויהא היהודי מורה דרך ללאומיות המיוסדת על צדק חברתי ויושר במתן הזדמנויות להתפתחות האישיות. לאומיות שאינה צריכה להתפרנס מאיבה כלפי אומות אחרות, כי-אם רואה עצמה מושלמת ביותר על ידי שלום ושותפות בין אומה לחברתה. אל יירא היהודי מן הכינוי 'בין-לאומי' הנטפל אליו, כי אם יפתח בו אותו רוח בין-לאומי אשר לפי תקוותינו, סופו לרפא את העמים מהתבדלותם הלאומית ומבולמוס הגדלות"¹⁹.

ציון היא משאלת-לב של עם שקיווה שכשיבוא זמנו לחדש את חייו הריבוניים תהיה ארצו בשורה לכל האדם. ארץ חביון שנישאת בלבבם של יהודים והנה נתגלתה כדי לחדש את פני האנושות בשיחת-אמת על מושגי חברה, שלטון, כח, שותפות וברית בין אדם לאדם ובין עם לעם. ציון היא ייעוד. היא חלומה של מסורת ישראל על ארץ שתעמוד בשירות האנושות כולה.

סיום

אתם נצבים היום בלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם וקנייכם ושטריכם כל איש ישראל. טפכם נשיכם וגרף אשר בקרב מחניד מחטב עציך עד שאב מימיה. לעברך בקרית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך ברת עמך היום. למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים באשר דבר לך ובאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב. ולא אתכם לבדכם אנכי ברת את הקרית הזאת ואת האלה הזאת. כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום. (דברים, ניצבים כט, ט-יד)

אם כן כל אחד מאתנו, גם בנינו ובני בנינו אחרינו עד סוף כל הדורות אשר עברנו בברית ההוא שכרת עמנו. כלנו משועבדים לחקור בסתרי דברי תורה ולהיישיר אמונתנו אליה על הצד היותר נכון אשר בחקנו, ולקבל האמת ממי שאמרו אחר שנדעהו. ולא תעיק סברת זולתנו בשגם קדמה לנו על ידנו מלחקור. ואדרבה, ראוי לנו ללמוד ולקבל ממי שקדם לנו, שכשם שהוא לא רצה בקצת לקבל ממי שקדם לו, ובקצתו בחר ואשר לא בחר הרחיקו מעליו, כן נאות עלינו לעשות כדבריהם. ואין ספק שלא אחד מהם שהיתה כוונתו בהיותו מחבר ספר לומר לכל הבאים קבלו דעתי, אבל כוונתו היתה ודאי הודעת דעתו לבד כדי שהבאים אחריו יראו וכן יבחרו להם, כי על-ידי קבוץ רוב הדעות הנפרדות יבחן האמת. וכן כוונתנו גם אנחנו ולכך נאמר "אמת מארץ תצמח" (תהילים פה, יב).

וכתבתי כל זה לך מפני ראותי בדורות הללו כי רבו האנשים ההולכים בדרך זה מפני עצלותם או יראתם והיא ישרה בעיניהם, שאתה לא תבחר ולא תקרב דרך זה אליך, אבל (=אלא) התאמץ לעלות ולהבין סתרי תורתנו בעינייה ומה שתאמין בהם. ואל יבהילוך שמות הגדולים אשר בארץ כאשר תמצאם חלוקים באמונה ההיא, וחקור ובחר כי לכך נוצרת וניתן לך השכל ממרומים.

(הרב אליעזר אשכנזי הרופא²⁰)

בחוברת זו השתדלתי להעלות על הכתב השקפת עולם, היא ההשקפה המסורתית. תוך כדי כתיבת הדברים עמדו לנגד עיני דורות של יהודים שלא הכרתי, אבל את עוז רוחם חשתי היטב. כתבתי ביראה, ידעתי שאינני ראוי להכתוב. רבים מאתנו חשים שאיננו ראויים, אבל כך חשו גם רבים מהם. ולחשו אלינו מבעד למסכי הזמן ליטול את האוצר הזה שמורכב מאנשים שצירפו רוח לרוח ולצרף אליו משלנו, לבל יאבד. אוצר הרוח הלאומי שלנו הועבר מדור לדור והגיע עד אלינו, עד לכאן. לאן יישא דורנו את האוצר? הדבר תלוי רק בנו. אם יינשא, ובאיזה אופן, וכיצד יימסר לדור הבא.

יהי רצון שנדע לשאת את מוטת הכנפיים האדירה שהעניק לנו עמנו. שנבנה איתה בציון חיי רוח ומעשה, חיי חירות ואחריות, ונשיב אותה להיות מורשת חיה, שתימסר לצאצאינו מתוך אהבת עולם.

גְּרָעִינִים גְּרָעִינִים נִשְׁאֵם לִבִּי
עֲתָה הֵם עוֹלִים וְצוֹמְחִים

1. אברהם יצחק הכהן קוק, **אגרות הראיה א קט"ד**, ירושלים תשנ"ה, עמוד רי"ד.
2. אברהם יהושע השל, "נשאת ונתת באמונה", בתוך: **אלהים מאמין באדם: היהדות, הציונות והצדק החברתי של אברהם יהושע השל** (ערך ותרגום: דרור בונדי), ישראל תשע"ב, עמודים 93-92.
3. Zacharias Frankel, "On changes in Judaism", in: **Tradition and Change: The Development of Conservative Judaism**, Mordechai Waxman (ed.), New York 1958, p. 48. רוב המקורות תורגמו על ידי המחברת למעט הערות בהן צוין אחרת.
4. Solomon Schechter, "Historical Judaism", *ibid.* p. 94. בתרגומו של דוד גולניקין עם מספר שינויים שלי, ראה: דוד גולניקין, **הלכה לימינו: גישת התנועה המסורתית להלכה**, ירושלים תשנ"ח, עמוד 13.
5. Michael Graetz, ha-lkaron ha-teologi ba-dat ha-yehudit, **Proceedings of the Rabbinical Assembly 2004**, pp. 171-181. בתרגום מחבר המאמר.
6. Bradley Shavit Artson, "Ba-derech: On the Way – A Presentation of Process Theology", in: **Conservative Judaism**, volume 62, New York 2011, pp. 6-8.
7. Louis Finkelstein, "Tradition in the Making", in: **Tradition and Change: The Development of Conservative Judaism**, Mordechai Waxman (ed.), New York 1958, p. 197.
8. פסיקתא דרב כהנא, מהדורת דב מנדלבוים, ניו יורק תשמ"ז, פסקא יב סעיף כה עמוד 224.
9. Arnold M. Eisen, "Denominations in Judaism", **Conservative Judaism Today And Tomorrow**, Jewish Theological Seminary of America 2012, p.29.
10. אברהם יצחק הכהן קוק, **עולת ראי"ה, א**, ירושלים תשמ"ה, עמודים של-שלא.
11. Avraham J. Heschel, "Toward an Understanding of Halakhah", **CCAR Yearbook 43, 1953, p.399**. ראה הערה 4 ביחס לתרגום, עמודים 10-11.
12. חיים נחמן ביאליק, "הלכה ואגדה", **כל כתבי ח"נ ביאליק**, תל אביב תשכ"ה, עמוד רכב.
13. דוד גולניקין, **הלכה לימינו: גישת התנועה המסורתית להלכה**, ירושלים תשנ"ח, עמודים 24-28. כדאי מאוד לקרוא חוברת מבוא מצוינת זאת.
14. Gordon Tucker, "Can a People of the Book also be a people of God", **Conservative Judaism** 60, New York 2008, p.19.
15. ספריית הסמינר היהודי תאולוגי מחזיקה את אחד מאוספי הידואיקה הנדירים, אליה ניתן להשוות מצד ההיקף רק את אוסף הספרייה הלאומית בישראל. בספריית הסמינר מצוי אוסף כתבי היד היהודיים הגדול ביותר ובו קרוב לאחד עשר אלף כתבי יד, עשרים וחמישה אלף ספרים נדירים, מאות כתובות, מגילות ופריטים נדירים רבים. בספרייה אוסף של כמאה סידורים בכתבי יד וקטעי תפילה מן הגניזה הקהירית. תודתי לדייוויד קרמר, ספרן הספרייה, בעבור פרטים אלה.

16. שמחה רוט, הקדמת העורך למהדורה הראשונה תשנ"ח, **ואני תפילתי - סידור ישראלי**, ישראל תש"ע.
17. חיים דוד הלוי, "גאולת עולם וגאולת עולמים", **דת ומדינה**, תל אביב תשכ"ט, עמוד 21.
18. Robert Gordis, **Leave a little to God: Essays in Judaism**, New York 1967 p. 148, pp. 153-154. ראה אלון גל, "גירסת הרציפות ההיסטורית בתפיסת ישראל בקרב הזרם הקונסרבטיבי", **עיונים בתקומת ישראל** (1993), עמודים 284-285.
19. מרדכי מנחם קפלן, **ערכי היהדות והתחדשותם כגילוי החינויות שבאמונה הישראלית**, ירושלים 1938, עמודים 337-338.
20. אליעזר אשכנזי הרופא, **מעשי ה'**, ויניציאה שמ"ג, מעשי תורה פרק לא (בלק), עמוד קסט.

מסורת וחידוש

מעולם כללה מלאכת המסירה את השניים האלה, מסורת וחידוש. בזה היה כוחה. כל דור הכיר בחובתו להכשיר אנשים שיכירו לעומק ולרוחב את ההיקף הבלתי נתפס, ההולך וגדל, של המסירה. אך על מנת שתיענה לשאלות הדור כראוי לקומתה הרוחנית, התאפיינה המסירה במלאכת חידוש שכללה גם אימוץ מן החוויה האנושית הכללית את המיטב שברוח האדם.

היסטוריה

ההיסטוריה היא הפלטפורמה האנושית המרכזית לשיחה עם הנצח. בלי היסטוריה אין משמעות למושגים מרכזיים בתודעת העם היהודי כמו חורבן, תקומה וגאולה. כל אלה עומדים על רצף המפגש שבין אדם ועם יהודיים ובין המציאות העולמית, וניתוק העם ומורשתו מאלה כמוהו כניתוק עובר מחבל הטבור. אם יפקיר העם היהודי את ההיסטוריה הרי שהפקיר את השיחה עם הנצח וממילא המציאות האנושית כולה תאבד. אלהים מתגלה לאדם דרך ההיסטוריה, מבקש פני אדם דרכה.

התגלות

מורי הרוח של התנועה המסורתית, ובלט בכך מכולם הרב אברהם יהושע השל, ראו בהתגלות חוויה יסודית, תהליך הולך ונמשך בתולדות ישראל שלא פסק מעולם. בשונה מאחת העמדות החז"ליות, שהפכה שגורה מאד בדורנו, הגורסת שנבואה פסקה מן העולם מאז החורבן (ואם ניתנה, ניתנה לשוטים), שורטטה אפשרות אחרת במחשבת חז"ל ולאורך הדורות. על פי אפשרות זו האלהות מגלה את נוכחותה לאורך ההיסטוריה ומופעי-אלהים הם חוויה בלתי נפרדת מן המסורת היהודית.

תורת ישראל

תורת ישראל היא מתנה כפולה. התורה שבכתב היא השראת נצח. מערכת תורה שעל-פה, לעומת זאת, היא מערכת השלמה ופיענוח שנמסרה מדור לדור ואפשרה לעם היהודי לקיים אורחות חיים בהשראת התורה שבכתב מתוך פירושה המתמיד. את התורה שעל-פה ניתן לתאר כמערכת אקולוגית רוחנית שרשמה בעבודת נמלים את מיטב המחשבות, ההכרעות והעשיות שבכל דור מתוך השראה אלהית ושיחה עם דורות שקדמו לו, וגם עם אלה שיבואו אחריו.

אלו ואלו

המחלוקת היא ההבנה שהאדם, על כוח תפיסתו ומגבלות הכרתו, יכול לפגוש רק חלק קטן באינסופיות האל. המחלוקת היא עמדה של ענווה אל מול מגבלות ההכרה האנושית והמחויבות להרחיב הכרה זו באמצעות שיתוף הולך ומתרחב של בני האדם בשיחה עם הנשגב. מחלוקת היא הפצרה מכל האדם להשתתף בלימוד, לחלוק ולהוסיף מקולו לקולות הרבים במסגרת הדיון הפרשני האחד. המחלוקת ועקרון "אלו ואלו" מכוונים אל חזון גדול. לא רק אל היכולת של עם לשאת את מבטי כל יחידיו יחד, אלא לשאת מבט אל עבר הקהילה האנושית כולה.

משפחה, קהילה וכלל ישראל

המשפחה והקהילה היו תמיד חברות הברית המרכזיות בהן יהודים ליוו אלה את אלה בלימוד, עשיית חסד, חידושי תורה ומנהג. שם הם חשו בערכה המיוחד של הצוותא ומשם צמחו לבקש חיי ברית לעמם ועולמם. בזמן הזה, ששים וחמש שנים אחרי קום המדינה, הולך וקם לתחייה רעיון הקהילה בישראל ומבקש לפתח מחדש, בציון דווקא, את עוצמתה של הברית הנכרתת בין אנשים.

קפיצה של עשייה: מצווה, אגדה והלכה

אדם יהודי איננו יכול בשום אופן להסתפק בפרקטיקה רוחנית של השקטה על מנת לחיות חיים רוחניים מלאים. מסורתו מלמדת אותו שהקדוש ברוך הוא עצמו מכיר בפגמי המציאות וכואב אותם עם האדם והעולם, והאדם מוזמן לגייס את מה שביכולתו על מנת לזקוף את מלוא קומתו האנושית, לזהות את העוול ולפעול למען תיקונו. הלכה היא הצהרה אנושית. מעשה ציבורי. היא העדות הרעיונית וההיסטורית לאופיה המיוחד של המורשת היהודית, שעסקה ללא הפסק וללא ייאוש באקטיביזם אנושי במעבה כל מציאות. מיטב הכוחות הלאומיים הושקעו בתחומי הצדקה, הצדק והמשפט מתוך שחשו את אמונו של אלהי עולם באדם ובעולם אך על פי ולמרות מצבם של שניים אלה. הלכה היא ההתרסה המתמדת, היומיומית, של האדם היהודי וקהילתו כנגד הדטרמיניזם. היא המחויבות לשנות. הרגע בו אדם מקבל על עצמו להיות שותף בהנהגת העולם. היא הנדר של האדם היהודי לחתור כל חייו אל עבר הראוי מתוך אמונתו בברית שתיטיב את החיים למען הכלל.

רבה אמונתך: תפילה

מורשת ישראל העמידה לעולם אנשי לימוד ועשייה, אך עשתה זאת בענווה ובתחינה שתיטיב אתם הדרך. לצורך כך ציידה את לומדיה ועושיה בתפילה, מילות בקשה על עצמם ועל עולמם. הסידור הוא המצוק הגאולוגי של העם היהודי המאפשר הצצה אל תולדותיו וחידושויו וגם אל תקופות בהן קפאה הרוח ומיעטה לחדש. בסידור מוצא אדם את קולות קדמוניו ההולכים בדרך ומבקשים שכח התקווה המניע אותם יימסר גם לבאים אחריהם, כדי שייצאו גם צאצאיהם למסעיהם.

תעודה וייעוד: ציון

ציון. כמיהת מעמקים של עם לקבץ את כל מה ששמר וכל מה שלמד במהלך שנותיו ולהקים ארץ שתהיה תפארת לעושיה. ציון הנחלמת היא חברת-מופת ובה משפט וצדקה לכל האדם, יחס ראוי ליחיד, לגר, ליתום ולא אלמנה, אהבת אדם ואהבת עולם מתוך אמונת האל באדם. ציון הנחלמת היא בית-המדרש הגדול לשיחתם של חכמי העולם, בו מלאה הארץ דעה כמים לים מכסים. בה האדם מביא לידי ביטוי את איכויותיו הנעלות להתהלך בדרכי הנשגב ולבנות מתוך דרכים אלה מציאות חדשה לא רק לעצמו, אלא לקהילה האנושית כולה.

